

Karimov Nurislombek Ulug'bek o'g'li,
Oila va xotin-qizlar ilmiy-tadqiqot instituti
tayanch doktoranti
nurislombekkarimov1989@gmail.com

O'ZBEKISTONDA AYOLLARNING MASOFAVIY BANDLIGINI TA'MINLASHNING SHARTLARI VA OMILLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda masofaviy bandlik yuzaga kelishining shartlari va omillari o'rganildi. Masofaviy bandlik ko'lami va uning mehnat bozori subyektlari duch keladigan konstruktiv ko'rinishlarini tahlil qilish asosida masofaviy bandlikning afzalliklari va kamchiliklarini tizimlashtirishning o'ziga xos uslubiy yondashuvlari o'rganildi. "Masofaviy bandlik" tushunchasi hali ham yangi hodisa bo'lib, terminologiya nuqtai nazaridan tanish bo'lmaganligi sababli ushbu yangi atamaning paydo bo'lish haqida o'rganildi.

Tayanch so'zlar: bandlik, masofaviy bandlik, teleaccess, telework, telecommutator, virtual harakat, e-Work.

Аннотация. В данной статье рассматриваются условия и факторы удаленной занятости в Узбекистане. На основе анализа масштабов дистанционной занятости и ее конструктивных аспектов, с которыми сталкиваются субъекты рынка труда, изучены конкретные методологические подходы к систематизации преимуществ и недостатков удаленной занятости. Поскольку понятие «удаленная занятость» является еще новым явлением и неизвестным с терминологической точки зрения, было изучено появление этого нового термина.

Ключевые слова: занятость, удаленная занятость, теледоступ, дистанционная работа, телекоммутатор, виртуальное перемещение, электронная работа.

Annotation. This article discusses the conditions and factors of remote employment in Uzbekistan. Based on the analysis of the scale of remote employment and its constructive aspects faced by the subjects of the labor market, specific methodological approaches to systematizing the advantages and disadvantages of remote employment have been studied. Since the concept of «remote employment» is still a new phenomenon and unfamiliar from a terminological point of view, the emergence of this new term was studied.

Keywords: employment, remote employment, teleaccess, telework, telecommutator, virtual movement, e-Work.

Kirish. So'ngi yillarda O'zbekistonda xotin-qizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, bandligini ta'minlash, ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish belgilab olingan yangicha islohotlarning asosiy vazifalaridan biriga aylangan. Hozirgi vaqtda ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollarni ish bilan ta'minlash, kasb-hunarga va tadbirkorlikka o'qitish ishlari tez suratlarda olib borilmoqda, bundan maqsad ularni doimiy daromad manbai bilan ta'minlash hamda kambag'allikni qisqartirishdan iborat.

Ayollarning bandligini ta'minlash deyilganda, avvalo, ko'plab insonlarning xayoliga "ayollarni pazandalikka o'qitish, tikuvchilik, to'quvchilikni o'rgatish, kredit ajratib, ularni tadbirkorlikka jalb etish" kabi segmentimizga singib qolgan tushunchalar keladi, xolos, lekin bugungi kunda "masofaviy bandlik" xorijiy mamlakatlarda keng tus olgan va buni O'zbekistonda ham rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu orqali xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish va shu o'rinda iqtisodiy ahvolini ham barqarorlashtirish mumkin.

Masofaviy bandlik ilmiy konsepsiyasi va undan foydalanish amaliyoti shakllanishining boshlanishi amerikalik olimlar Nilles J. (Nilles Jek M.), Kinsman F. (Kinsman Frensis) va Gordon G. (Gordon Gil) tomonidan qo'yilgan.

Jek Nilles uzoqdan ishlash va masofadan ishlash asoschisi sifatida tanilgan. Aynan u bu atamalarni birinchi marta 1973-yilda ilmiy muomalaga kiritgan. U Yevropa va Amerikada masofaviy ishlash bo'yicha tan olingan mutaxassis va masofadan ishlash asoslari bo'yicha bir qancha kitoblar, jumladan, so'nggi yillarda qayta-qayta nashr etilgan "Making Telecommuting Narrep" (1994) va "Managing Telework" (1998) kitoblarining muallifi hisoblanadi. Hozirda u 1980-yilda tashkil etilgan "JALA International telework consulting" firmasiga rahbarlik qiladi. 2000-yilda Yevropa Komissiyasi tomonidan buyurtma qilingan so'nggi xalqaro loyihalardan biri Yevropa Ittifoqining 10 ta davlati va AQShda televideniye va elektron tijoratning holati va kelajagi prognozini o'z ichiga oladi.

1982-yilda dunyodagi birinchi masofadan ishlaydigan mutaxassislardan biri Gil Gordon xususiy va jamoat tashkilotlari uchun teledasturlarni ishlab chiqdi. U televideniye va virtual ofislarni tashkil qilish bo'yicha dunyoda tan olingan mutaxassislardan biridir. G.Gordon 1984-yildan buyon bosma nashrlarda, 1999-yildan beri esa onlayn tarzda nashr etilayotgan tele-ishlash (telework) bo'yicha birinchi va haligacha eng yaxshi jurnallardan biri bo'lgan "Telecommuting Review" jurnalining muharriri. "Tele-commuting: "How to Make It Working for You and Your Company", ya'ni "Tele-commuting: "Uni siz va kompaniyangiz uchun qanday qilish kerak" (1986) va "Teleworking Explained" (1993) kitoblarining hammuallifi. Uning portali (www.gilgordon.com) masofaviy ishlashning barcha jihatlarini bo'yicha yaxshi tuzilgan manba bo'lib, u asos solgan konsalting firmasi o'z mijozlari orasida Ernst & Young, AT&T, Procter & Gambel kabi yirik kompaniyalarga ega. Shuningdek, u "TURN IT OFF: "Living with the Mixed Blessing of Today's Mobile-Office Technology" muallifi.¹

Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) "masofadan ishlash" fanini o'rganishga katta hissa qo'shdi. XMT mutaxassislari "Munosib mehnat" konsepsiyasi

doirasida masofaviy bandlik tahlilini o'tkazdi. 2001-yil fevral oyida Vittorio Di Martino masofaviy ish tabiatidagi o'zgarishlarni o'rgangan va ushbu hodisani tushunish uchun yangi yondashuvlarni taklif qilgan. "Masofaviy ish" (Vittorio Di Martino, 2001)² nomli kitobini nashr etdi.

Har qanday yangi hodisani tahlil qilish uning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan sabablar va shartlarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Mutaxassislar mehnat bozorida masofaviy mehnat munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan bir qator omillarni aniqladilar. Bularga quyidagilar kiradi: texnologik, ijtimoiy va psixologik, ijtimoiy va institutsional, shuningdek, mamlakatdagi iqtisodiy iqlim, kompaniya ichidagi imkoniyatlar va boshqalar.³ Binobarin, ushbu bobning mazkur bandidagi asosiy vazifamiz masofaviy bandlikning paydo bo'lishi va rivojlanishining asosiy shartlari, omillari va sabablarini aniqlash hamda ularni tizimga kiritishdan iborat edi. Biz tahlil qilish uchun masofaviy bandlikning izchil rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan uchta asosiy shartni ajratib ko'rsatamiz. Bu: texnologik, ijtimoiy-iqtisodiy, institutsional.

Albatta, bu shartlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Ta'kidlash joizki, ushbu shartlarning birinchisi masofaviy bandlikning paydo bo'lishiga ham sabab, ham kelgusida izchil rivojlanishi omilidir. Yangi transmilliy infratuzilmani yaratish (masalan, Internet) bir vaqtlar birinchi sanoat inqilobi sabab bo'lgan tub o'zgarishlarga olib keldi. Tub o'zgarishlar nafaqat texnologiya va iqtisodiyot, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, uning qadriyatlar tizimi, bandlik va mehnat bozoriga ham ta'sir ko'rsatdi. Masalan, World Wide Webning joriy etilishi mehnat munosabatlari subyektlari uchun ham, korxonalarning mavjud bo'sh ish o'rinlari to'g'risidagi ma'lumotlar bankini shakllantirish bilan bog'liq mehnat bozoridagi imkoniyatlar to'g'risidagi ma'lumotlar oqimini sezilarli darajada kengaytirish va chet elda ishchilar mehnatidan foydalanadigan transmilliy kompaniyalarni yaratish imkonini berdi.

² Специальный советник по инновация и организационному благосостоянию в МОТ (Женева). Он также с 1992 года он был приглашенным профессором по политике занятости в один из Университетов Великобритании (University of Bath, UK).

³ Ushopo Malto – 2001. 17 page

¹ Библиография Г.Гордона составлена по материалам сайта «Gil Gordon Associates -Telecommuting, Telework and Alternative Officing.htm»// <http://www.telework.report.ru>

Texnologik dunyoning o'zgarishi, o'z navbatida, bandlikning yangi shakllarini yaratish uchun ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarni shakllantiradi. Ushbu shartlar yangi bilimlarning paydo bo'lishi va mehnatni intellektuallashtirishda, mehnat operatsiyalarining samarali shakllarida va mahsulot ishlab chiqarish usullarida, mehnat munosabatlari subyektlarining mehnat jarayonidagi munosabatlarning yangi shakllarida va boshqalarda ifodalanadi. Ushbu o'zgarishlarni tahlil qilish, ularning mehnat bozori subyektlari uchun ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlash nafaqat kompaniya ichidagi, balki davlat darajasida ham tartibga solish mexanizmlarini yaratish zaruriyatiga olib keladi. Va bu, o'z navbatida, yangi mehnat munosabatlarining institutsionalizatsiyasiga, ularning mavjudligi asoslarini tan olish va mustahkamlashga olib keladi, bu, umuman olganda, masofaviy bandlikni shakllantirish uchun institutsional shart-sharoitlarni ishlab chiqish bo'lib xizmat qiladi.

Keling, ushbu shartlarning har birini masofaviy bandlikni shakllantirish va rivojlantirishga ta'sir qilish imkoniyati nuqtayi nazaridan tavsiflaymiz, shu bilan birga, ularning asosiy omillari va shart-sharoitlarining o'zgarishiga sabab bo'lgan faktlarni aniqlaymiz.

Masofaviy bandlikni shakllantirishning texnologik sharti va unga ta'sir etuvchi asosiy omillar – *kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish, texnologik fon, global tarmoq makonini – Internetni yaratish, internet iqtisodiyoti va elektron mehnat bozorini* rivojlantirish. Ushbu sanab o'tilgan omillarning har biri bir-birining rivojlanishini o'zaro belgilovchi texnologik va texnik o'zgarishlarning obyektiv jarayoniga asoslangan evolyutsion rivojlanishning o'ziga xos mantig'iga ega, bu esa, o'z navbatida, masofaviy bandlikni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladi. Telekommunikatsiya vositalaridan foydalanish hozirgi vaqtda quyidagi sabablarga ko'ra va ular bilan bog'liq bo'lgan ma'lum texnologik imkoniyatlar bilan amalga oshirilishi mumkin:

– XX asrning birinchi yarmida radio, telefon va boshqa aloqa vositalarining paydo bo'lishi bilan, bu esa, o'z navbatida, axborot oqimlarining paydo bo'lishiga olib keldi va transmilliy sanoat iqtisodiyotini yaratishga olib keldi.

– O'ttiz yil avval axborot sanoati infratuzilmasini tubdan o'zgartirgan shaxsiy kompyuterning paydo bo'lishi bilan.

– Shaxsiy kompyuterning telekommunikatsiyalar bilan integratsiyalashuvi bilan, bu infokommunikatsiyalar va kibermakonning keyingi rivojlanishini belgilab berdi, bu esa bandlik sohasidagi subyektlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning mutlaqo yangi usullarining paydo bo'lishini oldindan belgilab berdi.

– Virtual makonda mehnat munosabatlarini o'rnatish vositasi bo'lgan Internet va global Internet paydo bo'lishi bilan, masalan, transmilliy korporatsiyalar xodimlari va ish beruvchilari uchun bo'sh ish o'rinlari bankini yaratish va boshqalar.

– XX asrning oxirida mobil telefonlarning paydo bo'lishi bilan, bu masofada ishlash imkoniyatlarini kengaytirdi va uning yangi turlarining paydo bo'lishiga yordam berdi. Masalan, mobil telefonlar shaxsiy kompyuterning ajralmas qismiga aylanib, Internet orqali uyali aloqa qilish imkonini beradi, keyin esa mobil telefon mobil ofisga aylanadi.

– Texnologik aloqa vositalarining imkoniyatlarini kuchaytirgan va sifat darajasini oshirgan raqamli axborotni qayta ishlashning paydo bo'lishi bilan masofaviy bandlik sharoitida mehnat funksiyalarini bajarish sifat jihatidan yaxshilandi. Masalan, barcha aloqa tizimlarini raqamli standartga intensiv ravishda o'tkazish tufayli har qanday ma'lumot formatini (ovoz, matn, faks) boshqasiga aylantirish uchun real imkoniyatlar mavjud.

– Birinchi omil – axborot oqimlarini uzatuvchi kommunikatsiya texnologiyalarini ishlab chiqish. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, masofaviy bandlikning umumiy elementi bu turli xil telekommunikatsiya vositalaridan, jumladan, telefon, kompyuter va boshqalardan foydalanishdir. Masofaviy bandlik sharoitida ushbu vositalar masofadagi ish natijalarini telefon, kompyuter va boshqa tarmoqlarning "simlari orqali" uzatilishi mumkin bo'lgan shakllarga aylantirishga xizmat qiladi.

Texnologik imkoniyatlarning izchil rivojlanishi masofaviy bandlikni shakllantirish va rivojlantirish uchun sharoit yaratishga olib keldi. Shunday qilib, o'tgan asrning o'rtalarida axborot texnologiyalari va telekommunikatsiyalar sohasida katta axborot oqimlarini uzatishni osonlashtiradigan turli xil aloqa liniyalarini yaratish, rivojlantirish va ulardan foydalanish vazifalari hal qilindi. Bu ommaviy axborotni uzatish vositalarining jadal rivojlanishi bilan boshlandi, ya'ni telefonlar va telefon liniyalari,

radio qabul qiluvchilar sonining o'sishi hamda radioaloqa liniyalari, televizorlarning ko'payishi va sun'iy yo'ldosh aloqalarining paydo bo'lishi va boshqalar. Mutaxassislarning ma'lumotlariga ko'ra, o'tgan asrning oxiriga kelib Yerda 2,2 milliard radio qabul qiluvchi va 1 milliard 200 million televizor mavjud edi⁴. Keyinchalik texnologik infratuzilmani shakllantirish jarayoni eng keng tus oldi va shaxsiy kompyuterlar, modemlar va Internet, fakslar, peyjerlar, mobil telefonlar va ularga mos keladigan vositalarning butun arsenalining paydo bo'lishida namoyon bo'ldi. Uzoq masofalarga ma'lumot olish va uzatishni yaxshilash uchun zarur bo'lgan aloqa liniyalari va boshqalar bandlikka katta ta'sir ko'rsatdi, mehnat va mehnat munosabatlarining xarakterini o'zgartirdi. Keyingi rivojlanish, jumladan, axborotlashtirish va telekommunikatsiyaning uyg'unlashuvi bir tizimda yoki bitta obyektida ular qaysi hududga tegishli ekanligini aniqlashning juda qiyin bo'lishiga olib keldi. Bu hodisa "axborotlashtirish va telekommunikatsiyalar konvergentsiyasi" deb ataladi. Amaliy muomalaga esa "infokommunikatsiyalar" atamasi kiritildi, bu zamonaviy axborot, kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalarining o'z tizimlari va vositalarini amalga oshiradigan uzviy birlashtirgan kompleks, tashkilotlar va aholini axborot hamda telekommunikatsiya mahsulotlari va xizmatlari bilan ta'minlash uchun mo'ljallangan.

– Ikkinchi omil. Global tarmoq makonini yaratish – Internet. O'tgan asrning 90-yillari o'rtalariga kelib dunyo Internet bumiga⁵ tayyorlanayotgan edi. Global Internetning rivojlanishi bilan iqtisodiy infratuzilmaning har xil turlari Internet texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanishni boshlaganda samaraliroq bo'ladi. Masalan, bandlik sohasida axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya vositalaridan foydalanish mehnat bozorida mavjud bo'sh ish o'rinlari haqida ma'lumot olish imkoniyatini oshirdi. Mutaxassislarning aniqlashicha, Qo'shma Shtatlarda Internetdan foydalanish yo'nalishi bo'yicha mehnat bozori subyektlari ko'pincha ish topish yoki masofaviy ta'lim olish uchun uning xizmatlariga murojaat qilishadi. Shuningdek, ishsizlar internetdan ish topish uchun hammadan ikki barobar ko'p

foydalanishi qayd etildi. Qishloq aholisi barcha demografik toifalarda shahar aholisiga qaraganda kamroq faol bo'ladi. 1963-yilda Internetni yaratishda yetakchi rollardan birini o'ynagan Jon Liklider kelajakda dunyoning istalgan nuqtasidan dasturlar va ma'lumotlar bazalariga tezkor kirish hamda butun jamiyatni axborotlashtirishga hissa qo'shadigan global kompyuter aloqasi mavjudligini bashorat qiladi. Uning qarashlari xalqaro Internetning hozirgi tuzilishini aks ettiradi. Shu bilan birga, J.Liklider birinchilardan bo'lib tuzilmalarga emas, odamlarga sarmoya kiritishni, universitetlar mutaxassislarga ustunlik berishni, internetdan foydalangan holda intellektual salohiyatni jamlash markazlarini shakllantirishni taklif qildi. Shuni ta'kidlash kerakki, hech bir ommaviy axborot vositalari bunchalik tez rivojlanib, global tarmoq axborot makonini shakllantirmagan. Axborot tarmog'i maydoni, o'z navbatida, bilimlarning yangi yo'nalishlarini ochish, mehnatni intellektuallashtirish, insonning ijtimoiy-iqtisodiy faoliyati sohasida, xususan, mehnat sohasida tashkiliy va institutsional takomillashtirishning yangi imkoniyatlarini ochish mumkinligini ko'rsatadi.

– Uchinchi omil. Internet iqtisodiyoti va elektron mehnat bozorini yaratish. Masofaviy bandlikni rivojlantirishning texnologik shartining uchinchi omili ham, bizning fikrimizcha, ahamiyatli bo'lib, hozirgi bosqichda internet iqtisodiyotining paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bu an'anaviy iqtisodiyot uchun prinsipial jihatdan yangi holat bo'lib, unda iqtisodiy va boshqa faoliyat subyektlari mavjudligi uchun eng keng maydonga ega bo'lgan bozor ishtirokchilarining tipik o'zaro ta'siri bo'lgan yagona virtual muhitni yaratish muhim ahamiyatga ega. Internet-iqtisodiyotning rivojlanishi va tarqalishi allaqachon global miqyosda bo'lib, butun dunyo hamjamiyatini qamrab oldi. Masalan, bu Yevropada Telework Initiative (ETD)⁶ veb-sayti hozirda faoliyat ko'rsatayotganida o'z aksini topdi, u yerda siz ushbu sohadagi ishlarning holati to'g'risida ko'plab materiallarni, keng qamrovli hisobotlarni topishingiz mumkin. ETDning maqsadlari quyidagilardan iborat: qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni topishda masofadan ishlash, teletijorat va telekooperatsiyaga qiziqqan barchaga yordam berish; masofadan

⁴ Kashlev Yu.B. – 2002.

⁵ <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Internet%20Bum>

⁶ European Telework Development Initiative (ETD) - <http://www.eto.org.uk>

ishlash, telesavdo va telekooperatsiya usullaridan foydalanishga yordam berish va boshqalar.

Masofaviy bandlikni ommalashtirish va rivojlantirish hamda uning samaradorligini oshirish maqsadida Internet tarmog'ida ixtisoslashtirilgan portallar ham yaratilgan bo'lib, ular doirasida masofaviy bandlikni ta'minlash bo'yicha milliy internet-resurslar mavjud. Yevropa portallari orasida, birinchi navbatda, quyidagilarni ta'kidlash mumkin: European Telework Online (EE)⁷. Uning veb-saytida masofadan ishlashni qonunchilik bilan qo'llab-quvvatlash sohasidagi hozirgi vaziyatga oid materiallar, Yevropada va alohida mamlakatlarda masofaviy ish holati to'g'risidagi hisobotlar, masofadan ishlash rejimida tadqiqot ishlarida ishtirok etish bo'yicha real takliflar mavjud. U yerda Yevropaning televideniye brokerlik veb-saytlari haqida umumiy ma'lumot, joriy voqealar taqvimini va o'tgan konferensiyalar materiallari mavjud.

AQShda ham shunga o'xshash bir nechta portallar mavjud: AQSh Umumiy Xizmatlar ma'muriyati veb-saytining bo'limi; Amerika Qo'shma Shtatlarining Inson resurslari bo'yicha Federal agentligi (OPM – Xodimlarni boshqarish idorasi) va Kaliforniya shtatidagi hukumat tashkilotining sayt bo'limi.

Shunday qilib, AQSH Umumiy xizmatlar ma'muriyatidagi Telework va ish joyidagi tashabbuslar guruhining rasmiy vazifasi AQSh davlat tashkilotlarida masofaviy ishlashni joriy etish bo'yicha idoralararo dastur haqida ma'lumot berishdan iborat. Kaliforniya shtatidagi Shtat Tashkiloti shtatning masofaviy ish dasturini boshqaradi, u masofadan ishlashga qiziqqan kompaniyalar va shaxslarga ta'lim dasturlari, pilot loyihalarni boshqarish yordami va eksperimental dasturlarni taqdim etadi. Shu bilan birga, nodavlat portallar ham mavjud. Masalan, Amerika Telework Assotsiatsiyasi va Kengashining portali uzoqdan ishlashning afzalliklarini targ'ib qilishga va masofadan ishlaydiganlar hamda uzoqdan ishlaydigan tashkilotlarga yordam va treninglar berishga bag'ishlangan. Ushbu resurs ikki zonaga bo'lingan: erkin kirish zonasi va "faqat a'zolar" zonasi. Faktlar, raqamlar, masofaviy ishning ijobiy va salbiy tomonlari, konferensiya jadvallari, nashrlar, masofaviy ishlarni tashkil qilish bo'yicha qo'llanma, tez-tez beriladigan savollarga javoblar.

Assotsiatsiyaga a'zolik to'lanadi. A'zolarining o'zlari har xil yillik to'lovlar va shunga mos ravishda ixtisoslashtirilgan ma'lumotlarga kirish huquqi, shuningdek, o'zlarini va xizmatlarini taqdim etish uchun turli imkoniyatlarga ega bo'lgan bir necha toifalarga bo'lingan. Bunday portallar boshqa rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda ham mavjud.

Tashkilotlarning domen nomlarini Internet tarmog'ida yuqorida qayd etilgan elektron shaklda rasmiylashtirish iqtisodiyotda yangi makon – Internet iqtisodiyoti uchun ma'lum parametrlarni belgilashga yordam berdi, bu esa biznesni tashkil etish va amalga oshirish, masofaviy virtual korxonalar, korporatsiyalarning yangi turlari, butun tarmoq hamjamiyatlari va boshqalarni yaratish imkonini berdi. Tarmoq tashkiloti – bu muayyan funksiyalarni bajarishdan ko'ra ko'proq dolzarb muammolarni hal qilishga qaratilgan mustaqil ishchi guruhlar tarmog'ini tashkil etishga asoslangan model. Tashkilotning tarmoq modeli quyidagilarni nazarda tutadi: iyerarxiyani bekor qilish va gorizontaal tuzilmani yaratish, ish funksiyalarini bajarishni fazoviy va vaqtincha markazlashtirmaslik, moslashuvchan virtual mehnat munosabatlari hamda masofaviy bandlik.

Masofaviy bandlikni rivojlantirish va shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan texnologik shartlarni o'rganishni yakunlab, quyidagilarni aytishimiz mumkin: texnik tomondan, masofaviy mehnat munosabatlari ochiq elektron tarmoqlarning, shu jumladan, Internetning texnik vositalari va xizmatlarining yetarli darajada rivojlanishi bilan amalga oshiriladi. Bu narxning pasayishi va foydalanuvchilar tomonidan kompyuterlar va telekommunikatsiyalar ishlashining keng yoyilishi tufayli bo'lishi mumkin. Shuningdek, ish beruvchilar va ish izlovchilarning o'z biznesi yoki loyihalarida muvaffaqiyat qozonishi uchun ushbu yangi imkoniyatlarni o'rganishga tayyorligi ortib borayotgani tufayli. Butunjahon Internet tarmog'i axborot virtual makonini, Internet-iqtisodiyotni, yangi turdagi korxonalar va butun korporatsiyalarning masofaviy mehnat munosabatlarini o'z ichiga olgan holda elektron mehnat bozori subyektlarining interaktiv harakatlarini amalga oshirish uchun rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Xulosa. Ta'kidlash kerakki, masofaviy bandlik O'zbekistonda yangi tizim hisoblanadi. Buning

⁷ Электронный адрес: <http://www.eto.org.uk/>

bir qancha ko‘rinishlari mavjud bo‘lib, afsuski, O‘zbekistonda ko‘plab yoshlar, ayniqsa, xotin-qizlarning masofaviy bandlikning salbiy tomonlarini o‘zlashtirganligini aytishimiz mumkin. Masalan, ayollarning masofaviy bandlikning YouTube, Instagram, Tik-Tok kabi ijtimoiy tarmoqlardagi “tele-ish” tarzida olib borayotgan faoliyatlari xotin-qizlarning psixologiyasi, ularning ijtimoiy qarashlari va xulq-atvorlariga salbiy ta‘sir qilmoqda. Bugungi kunda internet olamidan ezgu yo‘lda foydalanish, olinayotgan har bir ma‘lumotga sinchkovlik bilan ehtiyotkorona yondashish zarur. Shu boisdan yuqori samaradorlikka erishish uchun quyidagilarga e‘tiborni kuchaytirish lozim:

- masofaviy bandlikning ilmiy ahamiyatini keng yoyish, uning ijtimoiy-iqtisodiy muhim ko‘rinishlarini aholi va xotin-qizlar o‘rtasida targ‘ib qilish lozim;

- xotin-qizlarni internet olamining salbiy ta‘siriga tushib qolmasligi uchun, vaqtini mazmunli o‘tkazish, axborot texnologiyalari, sun‘iy ong, robototexnika, web-dizayn va shu kabi boshqa

ko‘plab masofaviy ishlashning ijobiy ta‘siriga yo‘naltirish kerak;

- hududlarda maktab va oliy ta‘lim muassasalari qoshida axborot texnologiyalari markazlarini ochish, xotin-qizlarni markazlarga jalb etish zarur;

- bugungi kunda masofaviy bandlikning ko‘rinishlari sifatida faoliyat yurituvchi blogger, vine, tik-tokerlarning faoliyati davlatning tegishli tashkilotlari tomonidan nazoratga olinishi va salbiy ta‘sirga ega bo‘lgan profillar bloklanishi hamda o‘chirilishi zarur;

- masofaviy ta‘limni keng yoyish va shu orqali masofaviy bandlikni ham keng targ‘ib qilish lozim;

- chekka-chekka hududlarda ham aholini sifatli internet bilan ta‘minlash hamda elektron kutubxonalar faoliyatini kengaytirish, onlayn savdo tizimini keng yoyish lozim;

- O‘zbekiston mehnat qonunchiligida bandlikning ushbu yangi samarali shaklini rivojlantirishga yordam beradigan normalarni yaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Wellman B., et al. Computer networks as social networks: Collaborative work, telework, and virtual community // Annual Review of Sociology. Vol.20. Palo Alto: Annual Review Co., 1996. pp. 213-238.
2. Кашлев Ю.Б. Становление глобального информационного общества и место России. // Сборник материалов «Информация. Дипломатия. Психология.» Круглого стола и лекций преподавателей кафедры массовой коммуникации и связей с общественностью Дипломатической академии Министерства иностранных дел России. Отв.ред. и составитель д.э.н. Кашлев Ю.Б., Раздел II. Часть 1. М.: Известия, 2002, http://evartist.narod.ru/text_10/79.htm#3_01
3. Тарасенко Н. Виртуальная компании – это просто // www.telework.ru
4. Telework 1997: Annual Report from the European Commission // At the European Telework Online website <http://www.eto.org.uk/twork/tw97/tw97-a4.htm>
5. Vittorio Di Martino «The high road to teleworking» // Promoting decent work, ILO, Safe Work, Geneva, 2001.
6. Jack M. Nilles. JALA International, Some Common - and Not So Common - Telework /Telecommuting Questions, <http://www.jala.com/faq.htm>